

Просяник О. П.

ФЕРДИНАНД ДЕ СОССЮР: ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ

Х. : Харків. історико-філолог. т-во, 2018. — 276 с.

Що ми знаємо про видатного швейцарського лінгвіста Фердинанда де Соссюра? Безперечним для науковців сьогодення постає факт величчї розуму цієї людини — класика від лінгвістики. Саме він висловив ідею системності мови. Його дослідницький підхід започаткував новий напрям того часу — структуралізм, що сягнув глибин не лише лінгвістики, а й літературознавства, соціології, психології. Ф. де Соссюр диференціював особливості мови й мовлення, потрактовуючи мову як надіндивідуальне, загальне, соціальне явище, а мовлення — як інструмент, що полягає у використанні мови. Учений є автором низки дихотомій (двох понять, що протиставлені одне одному): мови й мовлення, синхронії та діакронії, внутрішньої та зовнішньої лінгвістики. Він розбудував учення про мовний знак, визначаючи останній як двобічну психічну сутність, що пов'язує не рiч з її назвою, а поняття й акустичний образ; останній постає психічним відображенням звука. Ця двобічність знайшла втілення в означуваному й означальному, у внутрішній та зовнішній формі — у плані змісту та у плані його відбиття.

Отже, значення монографії О. П. Просяник полягає в тому, що вперше в соссурології й історії лінгвістики представлено системний, досить повний аналіз поглядів Ф. де Соссюра на основі автентичних автографічних джерел, а не лише «Курсу загальної лінгвістики».

Рецензована праця є цілком самостійним дослідженням. Знайдені 1996 р. і надруковані у 2002 р. оригінали автографічних текстів Ф. де Соссюра, зокрема рукопис праці «De l'essence double du langage», ще не були предме-

том системного дослідження.

У «Вступі» (с. 6–17) представлено історію виникнення «Курсу загальної лінгвістики» та публікації розрізаних автографічних матеріалів, знайдення рукопису монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності». Розвідка О. П. Просяник містить напрацьовані вітчизняних і зарубіжних учених у цій галузі, а також самостійну роботу із соссюрівськими першоджерелами.

Монографія структурована відповідно до завдань дослідження: реінтерпретація та реконструкція оригінальної концепції Ф. де Соссюра та її переосмислення в контексті сучасних лінгвістичних теорій.

Перший розділ «Langage як основний об'єкт мовознавства в концепції Ф. де Соссюра» (с. 18–62) присвячено переосмисленню проблеми розрізнення мови і мовної діяльності (*langue vs. langage*), а також приписаного Ф. де Соссюру визначення мови як системи в собі і як об'єкта лінгвістичних досліджень.

У розділі проаналізовано поняття мовної діяльності, яке визначається терміном *langage*. Авторка монографії крок за кроком пояснює розуміння його швейцарським мовознавцем. Замість традиційного структурного розуміння мовленнєвої діяльності як «мова + мовлення» у власне соссюрівській версії мова і мовлення представлені як «часова» і «буттєва» форми існування цілісного об'єкта — *langage*, які, з одного боку, є абсолютно відмінними одна від одної, а з другого, — не можуть існувати одна без одної. Це принципово інше, ніж традиційне, за «Курсом загальної лінгвістики», розуміння як мови, так і мовлення. Новаторським (нетрадиційним) є положення Ф. де Соссюра

про три сфери досвіду: долінгвістичну, лінгвістичну семіотичну і лінгвістичну несеміотичну (фонетичну), з яких тільки середня становить, власне, суть мовної діяльності, оскільки це єдина сфера, в якій, на думку науковця, немає позитивних одиниць. Твердження, що сутністю лінгвістичної сфери є відсутність позитивних одиниць, повністю виключає соссюрівську концепцію як із позитивістської, так і з феноменологічної наукової парадигми, що істотно змінює традиційне уявлення про його концепцію.

Другий розділ «Аналіз фундаментальних понять концепції Ф. де Соссюра: *langue* — *parole* — *discours* (*le discoursif*) та ревізія їхнього традиційного розуміння» (с. 63–127) містить критичний аналіз фундаментальних понять наукової концепції Ф. де Соссюра (*langue* — *parole* — *discours*).

Дослідження фундаментальних понять соссюрівської концепції проведено всебічно й ретельно, з урахуванням різних аспектів. Так, наприклад, мова представлена як антропоцентричне і ментальне явище, як психосоціальний семіотичний інструмент, як цільова функція людського досвіду. Це явно суперечить традиційному розумінню мови в концепції Соссюра як номенклатури субстанціальних за своєю природою знаків, що об'єктивно існує незалежно від людської особистості. На великому корпусі даних О. П. Просяник доводить принциповий антропоцентризм і функціоналізм соссюрівської концепції в питанні сутності мови. У цьому ж розділі досягнуто мету принципового розмежування, раніше невідомого дослідникам мовної теорії Соссюра, — мовлення як одиничного акту волі (усного висловлювання) і мовлення як комунікації (власне мовлення). Перше визначається відомим терміном *parole*, друге — терміном *discours*, який раніше не згадувався при аналізі концепції Ф. де Соссюра. Це розмежування має велике значення, оскільки дозволяє, з одного боку, відокремити одиничні акти мовленнєвих висловлень від комунікації як соціальної інтеракції, а з другого, — пояснити семіотичні і психофізіологічні механізми мовної поведінки конкретного носія мови і психосоціо-

логічні аспекти міжособистісних інтеракцій. Про цю відмінність давно знали в мовознавстві, проте виявилось, що її ще раніше передбачав Ф. де Соссюр. Можливо, якби про це було відомо і потім правильно сприйнято його учнями й укладачами «Курсу загальної лінгвістики», динаміка розвитку світового мовознавства була б якісно іншою. Вельми цікавим спостереженням О. Просяник є те, що Соссюр принципово не розрізняв як у понятті *parole*, так і в понятті *discours* процедури і результату (мовного матеріалу в термінології Л. В. Щерби). На її думку (і з цим цілком можна погодитися), Ф. де Соссюр вважав, що текст висловлення існує реально тільки в момент висловлювання, а будь-яка спроба відірвати результат від процесу веде до створення метафізичних сутностей. Це суто функціональне і прагматичне розуміння мовлення. Міркування про нерозривність мовленнєвого акту та його результатів спричиняють розгляд кожної мовленнєвої одиниці, що постала внаслідок певного мовленнєвого акту, крізь призму її породження або сприйняття конкретним носієм мови і конкретним учасником мовної інтеракції.

Основні постулати концепції швейцарського мовознавця у світлі їхньої мовознавчої рецепції розглянуто у третьому розділі монографії (с. 128–199). Проаналізовані базові онтологічні характеристики мовної діяльності (*langage*) та засади соссюрівської семіологічної концепції. Ціла низка так званих реляційних понять, таких як відношення, відмінність, опозиція, різномірність і значеннєвість (цінність), об'єднана спільною ідеєю негативності або ж відсутності позитивних одиниць. Як вважає авторка, незаперечність цих понять пронизує чи не всі автографічні матеріали Ф. де Соссюра. Це не може бути випадковістю: про який би елемент мови або мовлення не писав мовознавець, усі вони представлені як негативні сутності, як відношення відмінності й тотожності, і, що найважливіше, визначальним видом відношень для них є їхня значеннєвість (цінність). У ряді підрозділів О. Просяник, використовуючи фрагменти текстів автографів лінгвіста, розкриває зміст кожного з пе-